

1878'DEN 1931'E KIBRIS'TA ENOSİS TALEPLERİ VE İNGİLTERE'NİN YAKLAŞIMI

Gürhan YELLİCE*

Özet

Bu çalışmada 1878'den 1931 yılına kadar geçen süreçte Kıbrıs'ta Rumların Enosis talepleri ve İngiliz yönetiminin bu talepler karşısında izlemiş olduğu politika ele alındı. Ayrıca 1931 yılında Kıbrıslı Rumlar tarafından gerçekleştirilen terör eylemlerinin temelini oluşturan tarihsel kırılma noktaları ve bu sürecin Kıbrıs Rum toplumunda yaratmış olduğu etkilere değinildi. Bu sürecin anlaşılması Kıbrıs'ta 1950 yılından itibaren yeniden ivme kazanan Enosis taleplerinin ve 1955'te başlayan terör eylemlerinin nedenlerinin de anlaşılmasını açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıslı Rumlar, Enosis, terör, Yunanistan, İngiltere.

ENOSIS DEMANDS IN CYPRUS FROM 1878 TO 1931 AND BRITISH POLICY AGAINST IT

Abstract

In this work, Enosis demands of the Greek Cypriots in Cyprus and the policy adopted by the British administration in the face of these demands were discussed in the entire period from 1878 to 1931. Besides, historical break points that form the basis of acts of terrorism carried out by Greek Cypriots in 1931 and effects of this process on Greek Cypriots were mentioned. Understanding this process can pave the way for discovering Enosis demands after 1950's and terrorism started 1955.

Key Words: Greek Cypriots, Enosis, terror, Greece, British.

* Okt. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, (gurhan.yellice@deu.edu.tr)

Giriş

Enosis, Yunan Megali İdea'sının değişmeyen hedeflerinden biridir ve adanın Yunanistan'la birleşmesi anlamına gelmektedir. Denilebilir ki etkileri günümüzde de devam eden Kıbrıs sorununun temel nedenlerinden birisi Enosis çabasıdır ve bu ideal, bir anlamda Yunan milleti yaratma idealinin bir parçasıdır¹. Yunan millet yaratma ideali ise genellikle Megali İdea olarak isimlendirilir. "Büyük Fikir" anlamına gelen Megali İdea, Yunan şair ve ulusal kahramanlarından Rigas Ferreros tarafından ilk kez 1791'de bir harita olarak ortaya konulmuş, bu haritada Yunanistan'ın bağımsızlığı ve ardından sahip olması gereken yerler çizilmişti. Batı Anadolu, Batı-Doğu Trakya, Ege Adaları, Girit, Rodos, Kıbrıs, hatta İstanbul Yunan toprakları olarak gösterilmiş ve tüm bu bölgeler alınması gereken yerler olarak ifade edilmişti. Bu haritada ayrıca Yunanca konuşulan tüm yerlerin Büyük Bir Helen Cumhuriyeti çatısı altına alınması da öngörülmüştü. Yunanistan'ın 1830 yılında bağımsızlığı ile başlayan bu süreçle birlikte Yunanistan Osmanlı toprakları aleyhine genişlemesini sürdürmüş ve Rumca konuşan ve bu haritada belirtilmiş bazı yerleri almayı başarmıştı.

Kıbrıslı Rum sosyolog Kyriacos Markides Yunan Megali ideasını tanımlarken tüm Yunanlıların Bizans İmparatorluğunun yeninden canlandırılacağı ve tüm Yunan topraklarının bir kez daha büyük Yunanistan bayrağı altında birleşeceği hayali olarak tanımlar ve bu Panhellenik ideolojiyi İstanbul'un Türkler tarafından fethine kadar götürür. Ayrıca Markides'e göre Kıbrıslı Rumlar kültürel ve tarihsel olarak Yunan olduklarını düşündükleri için Megali İdea geniş kitlelere hitap etmiştir. Yabancı yönetim altındaki Yunan dünyasını her bölgesinde gerçekleştirilmek istenir. "Yunanistan'la birleşmek için halk savaşıma çağrıldığında onları ayaklandırmak için çok çaba sarf etmesi de gerekmiyordu" yorumunda bulunan Markides'e göre, Enosis eski Bizans uygarlığını canlandırmak isteyen Yunan entelektüellerinin zihninden çıkmış ve Kıbrıs'ta Kilisenin toplum nezdindeki etkisiyle de hareket güç kazanmıştır².

Amerikalı tarihçi Christopher Hitchens'a göre, Osmanlılardan bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın genişleme projesi dâhilinde, Atina, Teselya, Girit'in bir kısmı ve Yunan adaları elde edilmiş ancak Makedonya, Trakya, Sisam Adası, 12 Adalar alınmamış, alınması hedeflenmişti. Bu proje kapsamında son olarak Yunanistan'a bağlanan yer Girit'ti. İşte bu amaçla Yunanistan'ın Enosis'i gerçekleştirmeyi hedeflediği yerlerden birisi de Kıbrıs'tı.

1 Christopher Hitchens, *Hostage to History: Cyprus From the Ottomans to Kissinger*, Verso yay., Londra, 1997, s.33.

2 Kyriacos C. Markides, *Rise and Fall of the Cyprus Republic*, Yale University Press, US, 1977. Karşılaştırma için bkz. Vamık D. Volkan, *Cyprus-War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict*, Çev.: Berna Kılınçer, Everest Yay, 2008, s.31.

Kıbrıs'ta Enosis taleplerinin ilk kez ortaya çıktığı tarih olarak Yunan bağımsızlık savaşının başlamış olduğu 1821 tarihi başlangıç alınabilir³. Bu tarihte Avrupa'nın desteğiyle Yunanlılar Mora'da ayaklandığında aynı zamanda hem Kıbrıs hem de Girit'te isyan konusunda bir heyecan yaşanmış ancak adada Osmanlı egemenliği devam ettiğinden bu heyecan ve beklenti ciddi bir etki yaratmamıştı. Ancak Osmanlı döneminde psikolojik olarak Kilise tarafından Kıbrıs Rum halkının zihinlerinde yer almaya başlayan Enosis, İngiliz egemenliği döneminde daha sık gündeme taşınmaya başlanacak ve bir anlamda Enosis bir Anglo-Cypriot sorunu kimliği kazanacaktır. Öyle ki Kıbrıs 1878'de İngiliz egemenliğine geçtiğinde, Yunanistan ve Enosis taraftarı Kıbrıslı Rumlar bu durumu Enosis'e ulaşma konusunda önemli aşama olarak değerlendirdiler. 1878 tarihi Enosis konusunda Kıbrıslı Rumlar açısından ilk önemli dönüm noktasıydı. Ancak Kıbrıslı Rumların beklentisinin aksine İngiltere'nin Kıbrıs'ın Yunanistan'a devredilmesine yönelik bir planı yoktu.

İngiltere, en önemli sömürgelerinden Hindistan'a giden yolların güvenliği ve giderek etkisini kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmek ve bölgeye olan Rus ilgisini denetleyebilmek amacıyla, Karadeniz'de Rusya'ya karşı Osmanlı'yı koruma bahanesiyle Akdeniz'de kendi hâkimiyetini sağlamlaştırabileceği bir üs olarak Kıbrıs'a yerleşmek istedi. İngiliz Büyükelçisi Henry Austin Layard ve Bab-ı Ali arasında yapılan gizli bir anlaşmayla 4 Haziran 1878'de ada idaresinin İngiltere'ye devredilmesi resmen kabul edildi⁴. Aynı yıl İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli, "Kıbrıs'ı almamızdaki temel amaç, Akdeniz değildir, Hindistan'dır" sözleriyle Kıbrıs'ın kendileri açısından önemini ortaya koydu⁵. Kıbrıs'ın Osmanlılardan alınmasına yönelik eleştirilere karşı Disraeli, Kıbrıs'ın özellikle "1869 yılında açılmış olan Süveyş kanalını korur ve kontrol eder konumdaki stratejik önemine" dikkat çekmiş ve bununla birlikte "en büyük sömürge Hindistan'a giden yollar üzerinde çok önemli bir üs görevi görebilir" uyarısında bulunmuştu⁶. Ayrıca Disraeli'ye göre "Kıbrıs stratejik konumu nedeniyle Akdeniz'de, bölgeye yönelik olası bir Rus saldırısına karşı "place d'armes" (cephanelik) ve askerlerin geçici olarak konumlandırılabilmesi önemli bir üs işlevi görebilir, ekonomik olarak ise Hindistan'a giden ticaret yollarının güvenliği konusunda etkili olabilir" di.⁷

Kıbrıslı Rumların beklentisinin aksine Kıbrıs'a kendi sömürge çıkarları açısından yerleşen İngiltere, Kıbrıs'ı Osmanlılardan devraldığı anda adada yaklaşık 200,000 kişi yaşamaktaydı ve bunlardan %80'i Rum, %18'i Türk ve

3 Nancy Crawshaw, "The Future of Cyprus, A Clamour for Union", *The Guardian*, 9 July 1952, p.6.

4 Ersi Demetriadou, *Contested Visions: Colonialist Politics in Cyprus Under British Rule, 1878-1890*, Department of History (Yayımlanmamış Doktora Tezi), New York, September 1998, s.7.

5 John Reddaway, *Burdened With Cyprus: The British Connection*, Rüstem yay., Lefkoşa, 2001, s.9.

6 "Cyprus", *The Atheneum*, October 1878, s.s.525-527.

7 "Anglo-Turkish Alliance: The Occupation of Cyprus", *The Guardian*, 9 July 1878, s.5; "Communication with British India", *The Times*, 17 June 1878, s.6.

%2'si diğerlerinden oluşmaktaydı⁸. Enosis taraftarlarına göre çoğunlukta olmaları adanın kaderini belirleyebilecekleri anlamına geliyordu ve bu amaçla Kilise öncülüğünde 1878 yılından itibaren İngiltere'ye Enosis yönünde baskı oluşturmaya başlayacaklardı⁹.

Kıbrıs'ta İngiliz Egemenliği ve Enosis Talepleri

Ada idaresinin İngilizlere geçmesinden kısa bir süre sonra 22 Temmuz 1878'de İngiliz General Wolseley'in Larnaka'ya üzerinden adaya geldiğinde onu karşılayanlar arasında bulunan Girne Piskoposu "*Kıbrıs'ın daha önce Yunan adaları örneğinde olduğu üzere Yunanistan'a verilmesi*" talebinde bulunmuş ve yeni sömürge idaresinin Kıbrıslı Rumlar tarafından ancak bu şartlarda kabul edilebileceğini dile getirmişti¹⁰. Ancak bu talep İngiltere tarafından dikkate alınmamıştı.

Fransızların 1881 yılında Tunus'u işgal etmesi ve ardından bölgedeki Arap isyanlarının Süveyş kanalını ve bölgedeki İngiliz etkisini tehdit etmeye başlaması üzerine, İngiltere, 1882'de Mısır'a yerleşti. Bu durum Kıbrıs'ın stratejik değerini gölgeledi ve ada İngiltere tarafından geri plana itildi. İngiltere, Hindistan yollarının güvenliği için ekonomik olarak daha önce hiçbir yatırım yapılmamış olan Kıbrıs limanları yerine Mısır'daki İskenderiye limanını kullanmayı ve geliştirmeyi tercih etti. Böylece Kıbrıs İngiltere için "yedek stratejik bir ada işlevi" konumuna geriledi. İngiltere buna rağmen Rumların Enosis taleplerini dikkate almadı ve Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik yapma yoluna gitmedi. Mısır'ı işgal ettiği yıl Kıbrıs tarihinde ilk kez serbest seçimler yapıldı ve bir yasama meclisi oluşturuldu. Toplamda 18 kişiden oluşturulan Yasama Meclisinde Rumlara 9, Türklere 3 ve İngilizlere 6 sandalye verildi.

1893 yılına gelindiğinde Meclisteki Kıbrıslı Rumlar, İngiliz Yüksek komiserine bir dilekçe yazarak Yasama Meclisinde Enosis'in tartışmaya açılması önerisinde bulundu. Öneriyi Sömürge yönetimine danışan Yüksek Komiser şöyle bir yanıt aldı: "*Yasama meclisinde böylesi bir durum ortaya çıkacak olursa, size nasıl bir tavır alacağınız konusunda özel talimat vermemize gerek yoktur. Kıbrıslı Rumlar gayet iyi bir şekilde farkındadılar ki Kıbrıs Yunanistan'a verilemez. Çünkü Rumların*

8 Bu rakamlar 1881 yılında yapılan nüfus sayımdan hareketle ifade edilmiştir. Bkz.: Cyprus: Annual Report, 1958, s.15.

9 Osmanlı Devletinin uyguladığı "millet" sistemi, adadaki Ortodoks Kilisesine toplum üzerinde etkili olma izni veriyordu. Bu durum tarihsel süreçte Kilisenin halk nezdinde ciddi bir otorite halini almasına imkân vermiş ve Enosis'in kilise tarafından savunulması bu hareketin halk nezdinde de kilise aracılığıyla etkili olmasına neden olmuştur. Buradan hareketle Enosis'in bu kadar kolay taraftar bulmasında Kilisenin toplum üzerindeki olağanüstü otoritesi en önemli neden olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959*, Oxford University Press, London, 1998, s.s.5-6; Owen Tweedy, "Enosis: The Outbreak in Cyprus", *Fortnightly Review*, No:130, November 1931, s.766.

10 Owen Tweedy, *a.g.m.*, s.766; George Hill, *A History of Cyprus*, Cambridge University Press, London, 1952, s.297.

olduğu kadar Türklerin de böylesi bir durum için rızası gerekmektedir"¹¹. İngiltere, Kıbrıslı Rumları ikna etmek için adanın hala Osmanlı'ya ait olduğu gerçeğini öne sürüyor ve bu taleplerin önüne geçmeyi hedefliyordu¹². Ayrıca Kıbrıs'ta yaşayan diğer toplum Türklerin de adanın kaderine ortak olması gerektiğini dile getiriyordu. Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi bu savunmanın kendi çıkarları açısından tehlikeli olabileceğini düşünmüş ve Enosis konusunda toplumsal bir baskı altında kalacaklarına kanaat getirmiş olsa gerek ki 1897'de Osmanlılar ve Yunanlılar arasında çıkan savaşın etkilerinin adaya yansiyabileceği endişesiyle Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasındaki husumeti tırmandıracak toplantı, miting vb. tüm faaliyetlerin resmi gazetede verdiği bir talimatla yasaklanması emri vermişti. Kendi çıkarları açısından bu tarihte böylesi bir uygulamaya giden İngiltere, diğer taraftan Kıbrıs'ta iki toplumun eğitim yoluyla kendi kimliklerini keskinleştirerek bir diğerine yabancılaşmasına dolaylı olarak izin veriyordu. Örneğin 1878 yılında 65 Müslüman 93 de Hıristiyan Okulu vardı. 1921 yılında ise okul sayısı 741'e öğrenci sayısı ise 6,776'dan 471,877'ye yükselmişti¹³. Özellikle Yunan okullarında anavatan "*Yunanistan hayranlığı*" ve "*Enosis ülküsü*" temel olarak konu edilmekteydi. Kıbrıs'ın Yunan olduğu ve bir gün "*anası Yunanistan'ın kollarına geri döneceği*" Yunanistan'dan gelen öğretmenlerin ve eğitim sisteminin öne çıkardığı konuların başında geliyordu. Eski Yunan uygarlığı ve Bizans'ın görkemiyle Ortodoksluk, Kıbrıs Rum eğitim sisteminin temelini oluşturuyordu¹⁴.

Kıbrıs'ta Rumların Enosis talepleri konusunda ikinci önemli dönüm noktası 1907 yılında yaşandı. Bu tarihte Churchill adayı ziyaret etti ve burada yapmış olduğu konuşma Kıbrıslı Rumları yeniden Enosis konusunda umutlandırdı. 5 Ekim 1907'de Sömürgeler Bakanlığı Sekreteri göreviyle Winston Churchill adayı ziyaret ettiğinde ada nüfusu ortalama 237.000 civarındaydı ve bu dönemin genel atmosferine bakıldığında Kıbrıslı Türkler genellikle İngiliz idaresi ile iyi ilişkiler kuruyor buna karşın Rumlar ise Sömürge İdaresine Kilisenin teşvikiyle Enosis talebinin yarattığı bir kızgınlıkla yaklaşıyorlardı¹⁵. Churchill burada bulunduğu sırada Enosis taleplerine yönelik şöyle bir konuşma yaptı: "*Yunan kökenli Kıbrıslılar için anavatanları olarak gördükleri Yunanistanla coşku, gayret ve samimiyetle birlikte hareket etme ideali doğal karşılanmalıdır. Bu tür duygular Yunan milletine özgü asil ve vatansever bağlılık gösteren duygulardır...Şunu ifade edebilirim ki tarafıma iletilen düşünceler İngiliz hükümetinin saygıyla karşılamakta tereddüt etmeyeceği*

11 "Meade to Fairfield", 11 February 1893, *PRO CO 67/79*'den akt., Reed Coughlan & William Mallinson, "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", *Middle Eastern Studies*, No. 41, June, 2005, s.577.

12 "The Greek Question", *The Guardian*, 22 July 1879, s.5.

13 Cyprus Annual Report 1920-21'den akt.: Reed Coughlan & William Mallinson, "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", *Middle Eastern Studies*, Vol.41, No.4, Haziran, 2005, s.577.

14 Niyazi Kızılyürek, *Glafkos Klerides: Tarihten Güncelliği Bir Kıbrıs Yolculuğu*, İletişim yay, İstanbul, 2007, s.18.

15 "Mr. Churchill's Visit to Cyprus", *The Guardian*, 22 October 1907, s.7; "Mr. Churchill's Tour", *The Observer*, 22 September 1907, s.7.

türdendir"¹⁶. Churchill her ne kadar konuşmasının detaylarında adanın gerçek sahibinin Osmanlı İmparatorluğu olduğunu bu nedenle Kıbrıs'ın kaderinin belirlenmesinin İngiliz İmparatorluğunun inisiyatifinde olmadığını ortaya koymaya çalışmış olsa da bu sözleri ateşli Enosis taraftarlarını yüreklendirmeye yetiyordu. Enosis taraftarları için bir vaat olarak değerlendirilebilecek bu konuşmada aynı zamanda Churchill, adada iki farklı etnisitenin yaşadığına dikkat çekiyor ve adanın statüsünde yapılacak bir değişikliğin bu iki toplum için de kötü sonuçlara neden olabileceğini vurguluyordu¹⁷. Kıbrıslı Rumların anavatan Yunanistan'la birleşme idealinin saygıyla karşılanması gerektiğini dile getirmiş olan Churchill benzer bir durumun Kıbrıs'lı Türkler için de geçerli olduğunun özellikle üzerinde duracaktı. Rumların Churchill'den Enosis talebi politik bir dille reddedilmişti ancak bu konuşma Kıbrıslı Rumlar açısından "önemli bir milat" anlamına gelecekti¹⁸.

Kıbrıslı Rumların Enosis konusundaki beklentileri süreç içerisinde sadece İngiliz yönetimine değil, aynı zamanda adada yaşayan diğer toplum Türklere karşı da bir nefretin doğmasına yol açtı. Bu nefretin oluşumunda şüphesiz Osmanlıların çözülmesi aşamasında Yunanistan'ın Osmanlı aleyhine daha fazla genişleme stratejisi ve tüm Yunanlıların yaşadığı bölgeleri kendi egemenliğine katma planlarının da etkisi vardır. Bilindiği üzere İtalya'nın 1911'de başladığı Trablusgarp işgali 1912 yılına gelindiğinde Rodos ve Oniki adalara yayılmıştı. Bu arada Ekim ayında Osmanlı Devleti'nin zor durumundan istifade etmek isteyen Balkan devletleri Osmanlılara savaş ilan etmiş, bunun üzerine Osmanlı Devleti İtalyanlarla anlaşarak Trablusgarp'tan ayrılmıştı. Ayrıca bu anlaşmayla Rodos ve Oniki adaları Yunanistan'ın işgalinden çekinildiği için geçici olarak İtalya'ya bırakılmıştı. Balkan savaşıyla birlikte Ege adalarını işgal etmeye başlayan Yunanistan Girit'i ilhak ettiğini açıklamış ve böylece burada Enosis'i gerçekleştirmişti.

Kıbrıs resmi olarak hala Osmanlı toprağıydı ancak fiili olarak İngiliz yönetimindeydi ancak yine de Kıbrıslı Rumlar benzer bir durumun Kıbrıs'ta da gerçekleşeceği beklentisine girmişlerdi. İşte bu süreç içerisinde Trablusgarp'taki savaş nedeniyle adada Kıbrıslı Rum ve Türkler arasında ciddi bir gerginlik yaşanmaya başlamış, 24 Nisan ve 27 Mayıs tarihleri arasında Yüksek Komiser

16 Christopher Hitchens, *a.g.e.*, s.34. Ayrıca Churchill'e iletilen mektup için bkz.: "Letter of Greek members of Legislative Council, appended to letter of King-Harmonito Secretary of State for Colonies", *PRO CO 67/149*, 21 Ekim 1907. Churchill'in bu ziyareti, Yunan okullarında onun Enosis idealine sıcak baktığı şeklinde yorumlanıyordu. Bkz. G.S. Georghallides, "Cyprus and Winston Churchill's 1907 Visit", *Thetis*, 2-3 (1995), 177-194'ten akt.: Robert F. Holland, *a.g.e.*, s.39; "Mr. Churchill's Visit to Cyprus", *The Guardian*, 22 October 1907, s.7.

17 "Mr. Churchill in Cyprus", *The Times*, October 14, 1907, s.5.

18 Enosis taraftarı Rumların kızgınlığına yol açan bir başka neden, İngiltere'nin adaya uygulamış olduğu ağır vergi yüküydü. Bu vergi yükünün Osmanlı İmparatorluğu'na ödenmesi gereken borçtan kaynaklandığını bu ziyareti sırasında açıklayan Churchill, adaya yönelik mali yardımların artacağı sözünü veriyordu. Bu tarihten itibaren adaya yönelik ekonomik bir reform paketi uygulanacak ve özellikle ticaret konusunda ada az da olsa gelişme kaydedecekti. M. Ronald Burrows "Cyprus: Restoration to Greece", *The Guardian*, 28 February 1919, s.4.

Sir Hamilton Goold-Adams adadaki politik durum ve yükselen tansiyonla ilgili sömürge idaresine gönderdiği telgraflarda taraflar arasındaki gerginliğin ciddi çatışmalara neden olabileceği uyarısında bulunmuştu¹⁹. 27 Mayıs 1912'de taraflar arasında çıkan çatışmalarda nedeniyle 5 kişi öldü ve 134 kişi de yaralandı. Olayların nedeni Kilise tarafından teşvik edilen Rumların Türklere yönelik tacizkar tutumlarıydı²⁰. Girit benzeri bir durumun Kıbrıs'ta da gerçekleşeceği yönündeki beklentinin yanında Kıbrıslı Rumların bu saldırgan tutumunun ardında yatan bir diğer önemli nokta, İngiltere'nin Enosis konusunda Kıbrıslı Rumlara karşı dururken adanın hala Osmanlı'ya ait olduğu gerekçesini öne sürmesi olabilir. Belki de ada hala Osmanlı Devletine ait olduğu için Kıbrıslı Türklerin psikolojik de olsa devam eden ayrıcalıklı konumlarından rahatsızlık duymalarından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca süreç içerisinde Türklerin kendilerini İngiliz idaresine yaklaştırmaları da Rumların tepkisine neden olacaktır.

Kıbrıs'ta Enosis'e ulaşma konusunda belki de en önemli kırılma noktalarından birisi 1915 yılında yaşandı. Önce İngiltere 1878 yılında kiraladığı Kıbrıs'ı I. Dünya Savaşının hemen başında 5 Kasım 1914'te karşı cephede savaştığı Osmanlı Devletinden ilhak ettiğini açıkladı. Bu durum aynı zamanda İngiltere'nin "Kıbrıs Osmanlı Devletine aittir, o nedenle Yunanistan'a bağlanamaz" tezinin de son bulması anlamına geliyordu. Öyle ki bu durumu fırsat bilen Kilise adanın Yunanistan'a bağlanması yönündeki baskılarını artırmaya başladı. Öyle ki İngiliz Yüksek Komiser Goold-Adams Sömürge Yönetimi sekreterliğine, yazdığı bir mektupta Rumların Enosis konusundaki tavırlarının sertleşebileceği uyarısında bulunur²¹. Ayrıca Adams "kendisiyle görüşmeye gelen Kadı'nın İngilizlerden adanın Yunanistan'a verilmeyeceğini yönünde güvence talep ettiklerini" belirtir. Buradan anlaşılan Enosis konusunda Rumların

19 "The Disturbances in Cyprus", *The Times*, 30 May 1912, s.3; "Goold-Adams to Secretary of State for Colonies", April, May 1912, *PRO CO 67/166*'den akt.: Reed Coughlan & WilliamMallinson, *a.g.m.*, s.580.

20 İlginçtir Adaya gönderdiği talimatta ise Koloni İdaresi merkezi bir izin olmaksızın herhangi bir tutuklama ya da sürgün olmamasını emrediyordu Hill'e göre olaylar, Trablusgarb'ta Osmanlı yenilince adada yaşayan Türklerin Limasol'da Rumlar tarafından tahrik edilmesi nedeniyle başlamıştı. Olayların yatışmaması üzerine polis ayaklananları bastırmak üzere ateş açmış olaylar neticesinde 5 kişi yaşamını yitirmişti. Bkz.: *PRO CO 67/166* W.N. "Bolton to Chief Secretary", 2 June 1912. Reed Coughlan & WilliamMallinson, *a.g.m.*, s.581; Taraflar arasındaki çatışmalar ada tarihinde özellikle 1955 yılından sonra EOKA'nın Türkleri de hedef almaya başlamasından sonraki sürece kadar neredeyse hiç yaşanmamıştı. Osmanlı Devleti ve Yunanistan, hatta I. Dünya Savaşı ve Yunanlıların Anadolu çıkarmasında dahi taraflar arasında çok önemli sayılabilecek gerginlikler yaşanmamıştı. Bu bakımdan bu olaylar ada tarihinde istisnadır ve İngilizlerin bu olaylar karşısında ciddi tedbirler alma ihtiyacında bulunmaması kendi egemenliğine tehdit içeren bir olay yaşanmadıkça harekete geçme kaygısının olmadığı göstermesi bakımından çok önemlidir. 1931 yılındaki Enosis isyanında ise 6 kişi ölmüş, 68 kişi de yaralanmıştı. A. J. Toynbee, "Cyprus, The British Empire and Greece", *Survey of International Affairs*, 1931, s.385'ten, akt., Reed Coughlan & WilliamMallinson, "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", *Middle Eastern Studies*, No: 41, June, 2005, s.581.

21 *PRO CO 67/174* "Goold-Adams to Harcourt", 20 November 1914'ten akt., Reed Coughlan & William Mallinson, *a.g.m.*, s.581.

baskısı artarken Türkler geleceklere konusunda daha da endişeli bir çizgiye kayıyordu.

Kıbrıslı Türkleri üzecek, Rumların sevindirecek beklenen gelişme ise çok geçmeden yaşandı. 1915 yılında Kıbrıs'ı kendi koşullarında savaşa katılması karşılığında Yunanistan'a vermeyi teklif etti. Enosis taraftarı Kıbrıslı Rumların beklentisi, "hayali" neredeyse gerçek olmak üzereydi²². Enosis taraftarlarına göre bu durum İngiliz yönetimine sürekli olarak yapmış oldukları başvurunun sonucunda gerçekleşmiş bir olaydı ve bu öneri 1907 yılındaki Churchill'in açıklamalarıyla birleştirildiğinde İngiltere'nin politikasının adanın Yunanistan'a bağlanmasını uzun bir süredir İngiltere'nin planları arasında yer aldığı anlamına geliyordu. Ancak Kıbrıslı Rumların beklentisi gerçekleşmedi. İngiltere'nin sunmuş olduğu önerilerin kendileri açısından ağır yükümlülükler getirdiğini düşünen Yunan Kralı Constantine öneriyi kabul etmedi. Yoğun baskı üzerine teklifi kabul etmek zorunda kaldığında ise artık çok geçti. Enosis taraftarları için bu durum büyük bir düş kırıklığı yarattı.

I. Dünya Savaşı sonrası toplanan Paris Barış konferansında Yunanistan Başbakanı Venizelos'un toprak talepleri arasında Batı Anadolu ile birlikte Kıbrıs'ta yer alıyordu. Batı Anadolu'yu işgal etmesine izin verilmiş ancak Kıbrıs İngiltere hâkimiyetinde olduğundan bu teklifi kabul edilmemişti. Yine de Enosis taraftarı Kıbrıslı Rumların zihinlerinde İzmir'le başlayan Batı Anadolu işgalinin ardından İngiltere'nin Kıbrıs'ı da Yunanistan'a verebileceği yönünde bir beklenti oluşmuştu.

15 Mayıs 1919'da İzmir çıkarmasıyla başlayan Batı Anadolu işgali süreci Kıbrıs'taki Rumlar'ın Enosis heyecanını en üst noktaya çıkarmıştı. Anadolu'daki Türk Yunan mücadelesinin sıcak çatışmaya dönüştüğü 1921 Mart ve Nisan aylarında İngiliz Sömürge yönetimine gelen telgraflarda adadaki huzursuzluğa dikkat çekiliyor ve taraflar arasında 1912 yılında olduğu üzere Türk-Yunan savaşı nedeniyle çatışmalar çıkabileceği uyarısında bulunuyordu²³. Ancak 1922 yılı Ağustos ayı sonunda Yunanlıların yenilgisi Enosis taraftarlarını bir kez daha hayal kırıklığına uğrattı. İmzalanan Lozan anlaşmasıyla hem Türkiye hem de Yunanistan Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait olduğunu kabul etti ve 1925 yılında İngiltere adayı doğrudan sömürge idaresine bağlayınca adada resmen İngiliz idaresi başlamış oldu. Bu tarihten itibaren Kıbrıs'a Yüksek Komiser yerine Vali ataması uygulaması başladı. Hedeflerine ulaşamayan Kıbrıslı Rumlar ise yeniden İngiliz idaresi üzerindeki baskılarını artırmaya başladılar. Durumdan tedirgin olmaya başlayan Türkler ise İngiliz hâkimiyetinin devamından yana tavır aldılar. Aksi bir durumun kendileri için bir son olacağı bilincindeydiler. Önlerinde Girit örneği vardı. Hatırlanacağı üzere 1912-1913 yılları arasındaki Balkan savaşları

22 "Greece and Cyprus", *The Times*, 22 October 1915; Ayrıca sömürge idaresi bu teklifle birlikte adayı Osmanlı'dan ilhak etmenin ardından adada yaşayan Müslüman Türk nüfusa karşı nasıl bir politika izlediğine aktaran bir makale için bkz.: "The Moslems in Cyprus", *The Times*, 4 December 1915, s.7.

23 Reed Coughlan & William Mallinson, *a.g.m.*, s.575.

neticesinde Osmanlı İmparatorluğu Girit'e bağımsızlık tanımak durumunda kalmıştı. Girit'te halkın çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktaydı ve bağımsızlığın ardından burada bulunan Türkleri göçe zorlamışlardı. Şimdi Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'taki Enosis konusundaki algısı ise benzerdi. Eğer Kıbrıs, Girit gibi bağımsızlığı tanınırsa adada yaşayan Türk kalmayacaktı.

Bilindiği üzere İngiltere 1878'den bu yana adanın gerçek sahibi Osmanlılar olduğu gerekçesiyle Kıbrıs'ta Enosis'e razı gelmemişti. Adayı ilhak ettikten sonra gönülsüz olarak adayı Yunanistan'a vermeyi teklif etmiş sonra bir kez daha böylesi bir teklifte bulunmamıştı. Lozan anlaşmasını müteakip İngilizler 1925 yılında adayı Kraliyet taş kolonisi ilan ettikten sonra farklı bir tez benimseyecek ve bu kez Enosis taleplerine adada yaşayan diğer bir millet olarak Türklerin de düşüncelerinin de dikkate alınması gerektiğini savunarak karşı çıkacaklardı. Bu tez, İngiliz idaresinin son zamanlarına doğru Rumların self determinasyon taleplerine karşı İngilizlerin "*Türklerin de self determinasyon hakkı olmalıdır*" karşı tezini sunmasıyla birleştirildiğinde Türklerin adada Rumlara karşı dengeleyici bir unsur olarak görülmesinin adadaki gerçek İngiliz hâkimiyetinin başladığı bu tarihlere kadar götürülebilir. İngiltere kendi etkisini sürdürmek için yeni gerekçesi adada iki toplumun varlığı meselesiydi.

Doğal olarak 1925 yılında ise ada İngilizler tarafından "Kraliyet Taç Kolonisi" ilan edildiğinde bundan en az memnun olan taraf şüphesiz Kıbrıslı Rumlar, ada Rumlara devredilmediği için rahat bir nefes alan taraf ise Türklerdi²⁴. Enosis'in gerçekleşmemesi ve birdaha gerçekleşmeyeceği düşüncesine kapılan ve toplum nezdindeki otoritesinin kaybolacağı endişesi taşıyan Kilise İngiliz koloni idaresine ağır eleştiriler yöneltmeye başlamıştı. Kilise önderliğinde protestolar, bildirimler, dilekçeler, sözlü talepler sürekli olarak gelmeye devam ediyordu²⁵. Tüm bu eleştirilere ve Enosis taleplerine karşın İngiliz yönetiminin yanıtı Enosis'in gündemlerinde olmadığı yönündeydi. Her ne kadar Kıbrıs'ı bir üs olarak kullanmayı tercih etmese de İngilizler Kıbrıs'ı hâkimiyet altında bulundurmaya tercih ediyordu. Bu zamana kadar çeşitli zamanlarda yapılan açıklamalar ve özellikle I. Dünya savaşında adanın Yunanistan teklifi İngiliz politikasının net olmadığını gösterirken, İngiltere'nin bu tarihten sonra adaya tam egemen olmak istediğini anlıyoruz²⁶.

Kıbrıslı Rumların Enosis İsyanı ve İngiltere'nin Tepkisi

Enosis taraftarı Kıbrıslı Rumların takip eden yıllarda bu baskılarının ve zamanla artan sonraki kızgınlıklarının şiddete dönüşmesi ise uzun sürmedi. 1929 Dünya ekonomik bunalımı nedeniyle zor bir dönem geçiren Kıbrıs'ta

24 "New Status of Cyprus: Proclaimed a Colony", *The Times*, 2 May 1925, s.14.

25 Naomi Rosenbaum, "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", *Canadian Journal of Political Science*, Vol.3, No.4, December 1970, s.622.

26 Owen Tweedy, *a.g.m.*, s.767.

Yasama Meclisinde gümrük vergilendirmesi ile ilgili bir yasa konusunda uzlaşmazlık çıktı. İngiliz idaresi yasa konusunda değişikliği dayatınca da Kilise ve milliyetçiler ayaklandı. 17 Ekim 1931’de Kavanin Meclisi üyeliğinden ayrılan Larnaka Piskoposu Nikedemos Mylonas, üç gün sonra 20 Ekim’de, Limasol’da, kitleri harekete geçirmek amaçlı kışkırtıcı bir konuşma yapacak ve sözlerini, “Biz Yunan bayrağı altında hür yaşamak istiyoruz, yaşasın hür halk” diyerek tamamlayacaktı²⁷. Bu gelişme tetikte bekleyen Rumlar için bardağı taşıran son damla oldu. Kilise 1931 yılında ilk kez tüm adayı kapsayan geniş çaplı ve katılımlı bir isyan organize etti²⁸.

Ekonomik zorlukların ve dayatmaların yarattığı politik iklimde ortaya çıkan isyanın amacı, Enosis konusunda İngiliz idaresinin ve dünyanın dikkatini toplamaktı²⁹. İsyân özellikle Vali Ronald Storrs’un yapacağı kısa Londra ziyaretinden bir gün öncesi için planlanmıştı. Çok iyi organize edildiği sonradan anlaşılan ve hızlı gelişen bu isyana karşı önlemler alma konusunda İngiliz polisi hazırlıksız yakalanmıştı. İsyânın daha geniş bir coğrafyaya yayılmasına da engel olamayan İngiliz polisi yaşanan diğer olayların ardından Mısır’dan adaya takviye birlikler sevk etmek durumunda kalmıştı³⁰. Times isyan günü atmosferini şu şekilde aktarır: “5.000 kişiye yakın kalabalık bir grup akşam saatlerinde Enosis sloganı atarak ve Yunan milli marşını söyleyerek yağmaladıkları dükkânlardan aldıkları malzemelerle vali konağına doğru yürüdüler. Kalabalık, vali konağının tüm pencerelerini kırdı ve evi ateşe verdi. Vali Ronald Storrs tamamıyla yanan evden güçlüğüle kaçmayı başardı”³¹.

Olayların ardından aralarında Yasama meclisi üyesi Hadgipavlou ve Theodotou’nun da bulunduğu Lefkoşa ve Limasol’daki papazlar, isyanı teşvik ettikleri gerekçesiyle tutuklanmış, isyana öncülük ettiği iddia edilen Larnaka piskoposu Nikedemos Mylonas ise sürgüne gönderilmişti³². Ayrıca Kıbrıs Rum toplumuna hükümet malına zarar verdikleri gerekçesiyle 34,315 Sterlinlik bir ceza kesilmiş, yargılanan 3359 kişiden, 2606’ı hüküm giymişti³³. EOKA lideri Grivas’ın deyiimiyle isyana öncülük ettiği gerekçesiyle “kilisenin çanları”

27 “The Riots in Cyprus, Bishop of Kition Arrested”, *The Times*, 26 October 1931, s.14.

28 “All Cyprus in Revolt”, *The Guardian*, 23 October 1931, s.9; “Cyprus Mobs Fight for Union With Greece”, *The New York Times*, 23 October 1931, s.1: “Rioting in Cyprus: Government House Stormed”, *The Times*, 23 October 1931.

29 “Cyprus Asks Attention”, *The New York Times*, 24 October 1931, s.7.

30 “More Riots in Cyprus: Nicosia Quiet, More Troops Arrive”, *The Times*, 24 October 1931, s.8; “Further Riots in Cyprus: More Troops Land”, *The Times*, 27 October 1931, s.8.

31 “Rioting in Cyprus: Government House Stormed”, *The Times*, 23 October 1931. Ronald Storrs daha sonra yaptığı açıklamada farklı bir yorumda bulunacak ve buna neden olan olayın 1929 yılında Yasama meclisinde eğitimle ilgili yapılan bir kanun değişikliğinden kaynaklandığını ifade edecekti. Bkz. Reed Coughlan & William Mallinson, *a.g.m.*, s.586.

32 “The Riots In Cyprus: Bishop of Kition Arrested”, *The Times*, 26 Ocotober 1931, s.8; Kypros Chrysostomides, *The Republic Of Cyprus: A Study In International Law*, Martinus Nijhoff Press., London, 2000, s.22.

33 Kypros Chrysostomides, *a.g.e.*, s.23.

da susturulmuştu³⁴. Yunan ve Türk bayrakları ve ulusal kahramanlarının resimlerinin asılmasını yasaklanmış, eğitim sistemi üzerinde ciddi bir denetim sağlamaya çalışan sömürge idaresi, müfredattan Türk ve Helen milliyetçiliğini teşvik eden konu ve bölümleri çıkartmıştı. Böylece yönetime tam hakim olma kararında olduğu anlaşılan İngiliz İdaresi ardından basın üzerinde de ciddi bir sansür uygulamasına geçmiş ve 1882'den beridir uygulanan liberal safhaya da son vermişti³⁵. Ayrıca kapatılan yasama meclisi yerine bir danışma meclisi oluşturulmuştu. Kıbrıs toplumunun gerçek anlamda İngiliz sıkıyönetiminden kurtulmaları ise ancak 1960 yılında kurulan cumhuriyetle mümkün olacaktı.

İsyan İngiliz parlamentosunda adeta bir deprem etkisi yarattı ve mecliste nedenleri ile ilgili uzun tartışmalar yapıldı. İsyanla ilgili açıklamalarda bulunan ve bu olayın sadece Kıbrıs'taki Enosis taleplerinden kaynaklanmadığını savunan İngiliz Parlementosunun Milliyetçi kanadının lideri J. H. Thomas, "tüm dünya çapında imparatorluğu çökme adına holojanizmin desteklediğini, İngiliz imparatorluğunun çökmesi halinde ise dünyanın çökeceği" iddiasında bulunuyordu. İsyanda vali konağının yakılmasına kadar ilerleyecek Kıbrıslı Rum milliyetçi isyanı tüm dünya çapında İngiliz İmparatorluğuna karşı gerçekleştirilen holiganizmin sadece bir belirtisi olarak görenn Thomas, bu isyanın dış düşmanlar tarafından desteklediğine kesinlikle emin olduğunu ifade ediyordu³⁶. Belli ki sorun Thomas'a göre İngiltere ve onun egemeliğine karşı olanlar arasında bir sorundu. Thomas'ın ifadeleri her ne kadar İngiliz dış siyasetinin genel görüşü olarak değerlendirilemeyecek olsa da, İngilizlerin isyan neticesinde aldıkları önlemlere bakıldığında, egemenliklerine karşı yapılacak herhangi bir eyleme anında karşı koyma ve olayları denetim altına alma konusunda kendilerini çok güçlü gördükleri kuvvetle muhtemeldir. İngilizler özellikle dünya ekonomik bunalımı nedeniyle ve sömürgeleri üzerindeki etkinliklerinin azalması nedeniyle çözülmekte olan ekonomilerine karşın halen dünyanın en güçlü ekonomisine sahip ülkelerinden birisiydi ve en büyük emperyal gücüydü. İngilizlerin isyan neticesinde aldıkları bu sert önlemler, 1955 yılındaki EOKA isyanıyla kıyaslandığında İngilizlerin dünya siyasetindeki azalan etkileri ve değişen dünya koşulları çok iyi anlaşılabilir.

34 1931 yılına kadar geçen zaman içinde İngiliz idaresine yazılan dilekçelerde, Londra'ya gönderilen delegelerde "özgürlük" talep edilmişti. 1955 yılından sonra adayı terörize ederek sesini duyuracak olan Grivas, anılarında isyanla ilgili şu bilgilere yer verir: "1931 yılına gelindiğinde içte gerilen ortamda Hükümet binası ateşe verildi. Çıkan olaylardan sonra iki bishop sürgüne gönderildi, yüzlerce Enosis yanlısı hapse atıldı, ve anayasa askıya alındı. Kilisenin çanları susturuldu, Yunan bayrakları yırtıldı ve Yunanistan'la birleşmeyi konuşmak yasaklandı. Tüm bunlar Sir Ronald Storrs idaresinde oldu". *The Memoirs of General Grivas*, (Ed. Charles Foley), Longmans Press, 1964, London, s.12. Kimi tarihçilere göre Enosis yönündeki ilk büyük eylem olması nedeniyle bu isyan Kıbrıs sorununun da başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bkz.: Vamık D. Volkan, *a.g.e.*, s.15.

35 Polyvios G. Polyviou, *Cyprus: Tragedy and the Challenge*, John Swain & Son Press., London, 1975, s.2.

36 "Lessons of Cyprus: Mr. Thomas and Enemies of the Empire, Events in Cyprus", *The Times*, 26 October 1931, s.8.

Sonuç

1931 isyanı 1878 yılında Kıbrıs'ta egemenliği ile hız kazanan Enosis taleplerine karşı İngiltere'nin geliştirmeye çalışmış olduğu denge siyasetinin bir sonucuydu. İngiltere bir taraftan stratejik olarak kendisi açısından Mısır hâkimiyetinden sonra çok önem arz etmese de adayı hâkimiyet altında bulundurma politikası izlemiş, diğer taraftan Kıbrıslı Rumlar tarafından dillendirilen Enosis taleplerine karşı, önce "ada Osmanlı Devletine ait olduğu için Enosis'e izin veremeyiz politikasını" sonrasında ise "adada iki toplum yaşadığı için Enosis'e izin veremeyiz" politikasını benimsemiştir. İşte bu durum, yani Kıbrıslı Rumların İngiltere tarafından kandırıldıkları düşüncesi nihayetinde 1931 isyanına neden olmuş ve bu isyan neticesinde Kıbrıs'ta başlayan sıkıyönetim rejimi II. Dünya savaşı sonuna kadar etkili olmuştur. Uygulanan bu sıkıyönetim rejimi ise süreç içerisinde Kıbrıs'ta komünizmin güç kazanmasına olanak vermiş ve bilhassa savaş sonrasında İngiltere bu kez komünizme karşı Kiliseyi güçlendirerek bir denge siyaseti izleme yoluna gitmiştir. Bir anlamda İngiltere aldığı ağır tedbirlerle Kıbrıs'taki milliyetçiliği dizginleme politikası izlerken diğer taraftan gelecekte kendisi için büyük bir tehdit halini alacak komünizmin güçlenmesinin de yolunu açmış oldu. Kilise, alınan önlemlerin ardından çok ciddi itibar kaybına uğradı ve ekonomik olarak güç durumdaki yoksul halk komünizmi alternatif bir çıkış olarak görmeye başladı.

KAYNAKÇA

I. Gazeteler

The Atheneum

The Guardian

The Observer

The Times

The New York Times

II. Kitap, Makale ve Tezler

BURROWS, M. Ronald, "Cyprus: Restoration to Greece", *The Guardian*, 28 February 1919, p.4.

CHRYSOSTOMIDES, Kypros, *The Republic Of Cyprus: A Study In International Law*, Martinus Nijhoff Press., London, 2000, s.22.

COUGHLAN, Reed & MALLINSON, William "Enosis, Socio-Cultural Imperialism and Strategy: Difficult Bedfellows", *Middle Eastern Studies*, No. 41, June, 2005, s.577.

CRAWSHAW, Nancy, "The Future of Cyprus, A Clamour for Union", *The Guardian*, 9 July 1952, p.6.

DEMETRİADOU, Ersi, *Contested Visions: Colonialist Politics in Cyprus Under British Rule, 1878-1890*, Department of History (Yayımlanmamış Doktora Tezi), New York, September 1998.

HILL, George, *A History of Cyprus*, Cambridge University Press, London, 1952.

HITCHENS, Christopher, *Hostage to History: Cyprus From the Ottomans to Kissinger*, Verso Press., London, 1997.

HOLLAND, Robert, *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959*, Oxford University Press, London, 1998.

FOLEY, Charles, *The Memoirs of General Grivas*, Longmans Press, 1964, London.

KIZILYÜREK, Niyazi, *Glafkos Klerides: Tarihten Güncelliği Bir Kıbrıs Yolculuğu*, İletişim yay, İstanbul, 2007.

POLYVIOU, G., Polyvios, *Cyprus: Tragedy and the Challenge*, John Swain & Son

Press., London, 1975.

REDDAWAY, John, *Burdened With Cyprus: The British Connection*, Rüstem yay., Lefkoşa, 2001.

ROSENBAUM, Naomi, "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", *Canadian Journal of Political Science*, Vol.3, No.4, December 1970.

TWEEDY, Owen, "Enosis: The Outbreak in Cyprus", *Fortnightly Review*, No.130, November 1931.

VOLKAN, D. Vamık, *Cyprus-War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict*, Çev.: Berna Kılınçer, Everest yay, 2008.